

Вітчизняна історіографія Карпатської України. Перші праці з історії Закарпаття з'явилися ще тоді, коли молода автономна країна робила свої перші кроки. За незначним винятком, всі вони носила загальний і науково-популярний характер. Автором цілого ряду публікацій був прем'єр-міністр Підкарпатської Русі (Карпатської України) А.Волошин. Його численні статті, інтерв'ю, звернення, які друкувалися на сторінках "Нової свободи" – офіційного органу УНО, дають нам можливість краще зрозуміти обстановку, в якій розвивалося соціально-економічне, політичне і культурне життя краю наприкінці 30-х років. Про головні завдання, які мав вирішити автономний уряд, А.Волошин писав у статті "Про актуальні проблеми Карпатської України", яка була опублікована наприкінці 1938 р. Проблематику Карпатської України А.Волошин піднімав у інтерв'ю газеті "Нова свобода" від 20 січня 1939 р., зверненнях "Солодкий мій народ!", "До всіх громадян Карпатської України", "До всього українського народу", "Громадяни Карпатської України", маніфесті уряду Карпатської України "До всіх громадян Карпатської України", датованих 1938–1939 рр. Наприкінці 30-х років з'явилися перші публікації, присвячені життю і діяльності А.Волошина. Відомий закарпатський письменник В.Гренджа-Донський є автором цілого ряду статей про нього. Перу В.Гренджі-Донського належать короткі біографічні нариси про відомих політичних діячів краю кінці 30-х років Ю.Ревая, Ю.Бращайка, М.Бращайка, А.Штефана, Ф.Ревая, М.Долиная, С.Клочурака, В.Комаринського, Ю.Перевузника, С.Росоху та багатьох інших. На початку 1939 р. у Львові вийшла друком перша наукова праця "Карпатська Україна: географія–історія–культура", яка складалася з дванадцяти розділів, авторами яких були відомі вчені європейських університетів В.Кубійович, П.Біланюк, С.Пастернак, І.Федів, Я.Пастернак, М.Андрусак, В.Сімович, Є.Пеленський, В.Витвицький, І.Гургуля. Ще раніше, наприкінці 1938 р., у Львові побачила світ науково-популярна книга відомого галицького письменника В.Пачовського "Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України", написана в цілеспрямованому національному дусі. Автор прослідкував історію краю з найдавніших часів до кінця 1938 р. На сторінках галицької періодики з'явилася ряд статей про економічне і внутрішньополітичне становище Карпатської України, окремі брошури. Галицький економіст Є.Храпливий опублікував працю "Карпатська Україна в числах", в якій доводив, що незважаючи на певні труднощі, населення Закарпаття не відчуватиме продовольчої проблеми. Окремі аспекти економічного і внутріполітичного становища Закарпаття піднімав О.Пріцак. Період між лютим і березнем 1939 р. детально описав власний кореспондент львівської газети "Діло" Р.Голіян. Автор дав оцінку діяльності урядів А.Бродія і А.Волошина, виборів до Союму Карпатської України тощо. Наприкінці 30-х років Чехословаччина взагалі, і Закарпаття зокрема, знаходилися в центрі уваги провідних членів ОУН. Уже наприкінці вересня 1938 р. О.Чемеринський під псевдонімом "Ярослав Оршан" видав книгу "Закарпаття". Наприкінці 30-х років з'явилися праці М.Колодзінського "Українська воєнна доктрина" і "Воєнне значення і стратегічне положення Закарпаття". На початку 1940 р. була написана стаття О.Борканюка "Про становище Закарпатської України напередодні окупації хортистською Угорщиною", яка протягом тривалого часу знаходилася в рукописі. Її автор, який очолював Закарпатську організацію КПЧ, негативно відносився до політики, яку проводив автономний уряд А.Волошина. Протягом 1939 р. з'явилися перші праці, в яких робилися спроби проаналізувати короткочасний період існування Карпатської України. Маємо на увазі публікації М.Добриловського, Д.Донцова, І.Карпатського. Із встановленням в краї угорського окупаційного режиму, дослідження історії Карпатської України стало неможливим. Протягом 1940–1945 рр. не з'явилася жодної статті чи монографії. Після возз'єднання краю з Радянською Україною на цю тему було накладено табу. В працях радянських істориків, виданих в 50–80-х роках, захисники Карпатської України на чолі з президентом А.Волошином зображувалися лише чорними фарбами, а національно-визвольний рух у краї – як антинародна діяльність закарпатських націоналістів, як спроба політичних авантюристів і зрадників народу захопити

владу в свої руки. Саме в такому руслі написані праці С.М.Білака, Б.І.Співака, Д.М.Буковича, М.М.Болдижара. В 60–80-х роках побачили світ праці І.Попа, А.Пушкаша, Ю.Сливки, В.Ганчина, П.Халуса, М.Швагуляка, в яких становище краю висвітлюється на фоні зовнішньої політики Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Румунії, Німеччини. Незважаючи на певну заідеологізованість, дослідження названих істориків необхідно розцінювати як значний вклад у розвиток вітчизняної історіографії Закарпаття. Окремі аспекти культурно-освітньої діяльності уряду Карпатської України піднімалися в працях В.Гомонная та А.Ігната. Однак, протягом 50–60-х років не з'явилося жодної спеціальної праці, в якій би аналізувалася багатогранна діяльність уряду А.Волошина в галузі освіти і культури. Лише в 1990 р. з'явилися перші об'єктивні дослідження з історії Карпатської України. 15 березня 1990 р. в Ужгороді пройшла перша наукова конференція, присвячена Карпатській Україні. Виступили українські вчені Г.Дем'ян, Ю.Сливка, П.Чучка, М.Швагуляк, Б.Якимович, учасники подій. Вони дійшли до спільної думки, що проголошення 15 березня 1939 р. незалежності Карпатської України було актом волевиявлення гілки українського народу, актом рішучим, сміливим, гідним пошани. В липні 1990 р. відбулося вшанування пам'яті президента Карпатської України А.Волошина. Цій події була присвячена наукова конференція, в якій взяли участь провідні українські вчені. Так відбувався хоч запізнений у часі, але закономірний процес повернення А.Волошина і Карпатської України. З цього часу і почалося всебічне висвітлення історії Карпато-української держави 1938–1939 рр. Хоча переважна більшість праць вітчизняних істориків, опублікованих в 90-х роках, була присвячена передусім внутрішньо-політичному становищу Карпатської України, проте продовжувалася розробка міжнародного становища краю. Монографії, брошури і статті на цю тематику опублікували М.Болдижар, В.Галас, І.Поп, О.Богів, І.Гранчак, В.Марина, І.Гапоненко, В.Приходько, О.Гринів, О.Довганич, З.Пашкуй, М.Троян, С.Кульчицький, В.Лемак, І.Ліхтей, П.Петрище, О.Росул, А.Трубайчук, В.Худанич, В.Боднар та інші. Місце Карпатської України в політиці країн Центральної Європи наприкінці 30-х років намагалися висвітлити О.Богів, О.Гринів, С.Кульчицький, І.Поп, А.Трубайчук, В.Худанич, І.Гранчак, В.Галас, В.Боднар. Аспекти соціально-економічного та культурного розвитку Карпатської України досліджували М.Болдижар, В.Мищанин, М.Тиводар, М.Вегеш, В.Гомонная, Д.Данилюк і М.Кляп, В.Зілгалов, І.Ліхтей, М.Палінчак, П.Федака, І.Хланта, О.Хланта, С.Віднянський, Н.Бенько та ін. Хоча вітчизняними істориками не написано спеціальних робіт з проблем культурного розвитку краю в 1938–1939 рр., однак дані питання неодноразово ними піднімалися. П.Федака детально дослідив діяльність товариства “Просвіта”, яке відіграло чи не вирішальну роль у національному самоусвідомленні українців Закарпаття. Розвиток освіти Закарпаття знаходився в центрі уваги В.Гомонная, М.Кляп, В.Зілгалова, С.Віднянського та ін. істориків і педагогів. Розвиток шкільної освіти серед національних меншин Карпатської України досліджували Г.Павленко, В.Марина, Ф.Куля. В часи існування Карпатської України уряд, очолюваний А.Волошином, неодноразово піднімав питання про перенесення Українського вільного університету з Праги в Хуст. До речі, між відомими культурними діячами краю і вченими УВУ протягом десятиліть існували тісні стосунки. Їх вивченням займалися С.Віднянський, В.Пагіря, В.Зілгалов та ін. В.Зілгалов описав діяльність О.Ольжича, О.Блестіва, Р.Голяна, В.Старосольського, які в свій час студіювали в УВУ і внесли вагомий вклад у розбудову Карпатської України. Інститут історії України Національної Академії Наук України видав монографію С.В.Віднянського “Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехословаччині: Український вільний університет (1921-1945 рр.)”. Літературні процеси в Карпатській Україні досліджували М.Кляп, І.Хланта, О.Мишанич. Названими авторами висвітлено творчість В.Гренджі-Донського, Ю.Боршоша-Кум'ятського, А.Патруса-Карпатського, С.Сабола (Зореслава), О.Маркуша, Л.Дем'яна, Ф.Потушняка, Ф.Могіша, М.Рішка, І.Ірлявського, О.Ольжича та ін. Зверталася увага на перебування в краї наприкінці 30-х років і вказано на великий вплив на

літературне життя Закарпаття О.Олеся, У.Самчука, С.Черкасенка, Ю.Горліса-Горського, Є.Маланюка, М.Аркаса, М.Чирського, М.Михалевича. Ужгородські вчені Д.Данилюк і М.Кляп досліджували розвиток науки в Закарпатті, І.Ліхтей – періодичну пресу, І.Ліхтей, В.Керецман і Н.Керецман – діяльність громадських організацій, І.Поп та М.Тиводар – будівництво та архітектуру. Окремі аспекти релігійного життя в Карпатській Україні піднімали в своїх працях М.Палінчак, М.Болдижар, І.Ліхтей, К.Панас, О.Хланта, Н.Бенько. Найповніше вітчизняними дослідниками вивчена проблематика внутрішньополітичного становища Карпатської України з жовтня 1938 р. до середини березня 1939 р. В центрі уваги українських істориків знаходилися такі питання, як 1) боротьба різних політичних сил за автономні права і прихід до влади першого автономного уряду А.Бродія; 2) заміна кабінету А.Бродія автономним урядом А.Волошина; 3) політична діяльність А.Волошина в 1938–1939 рр.; 4) політичні партії та об'єднання часів Карпатської України; 5) вибори до Сойму Карпатської України та оцінка рішень першого українського парламенту в краї; 6) виникнення і діяльність Карпатської Січі; 7) ОУН і Карпатська Україна; 8) вплив на внутрішнє становище краю нападів угорських і польських терористів, античеська і антиукраїнська діяльність проугорської “п’ятої колони”; 9) участь українців Східної Галичини в розбудові Карпатської України; 10) оцінка подій 13–14 березня 1939р.; 11) матеріальна і моральна підтримка уряду Карпатської України світовою громадськістю; 12) оборонні бої карпатських січовиків, репресії гортистів проти місцевого населення, становище біженців з Карпатської України, діяльність уряду в еміграції; 13) історичні постаті Карпатської України; 14) преса про Карпатську Україну; 15) Карпатська Україна і ідеологія політичного русинства. **М.М.Вереш**